

Ελληνική νοηματική γλώσσα: Παθολογικός ή αυτόνομος λόγος;

ΓΛΥΚΕΡΙΑ ΠΗΤΑ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Μόλις πρόσφατα έχει ανακαλυφθεί η σημασία της ελληνικής νοηματικής γλώσσας για την κοινότητα των κωφών. Πρωταρχικός σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να ενημερώσει πόσο πλούσιο είναι το λεξιλόγιο της γλώσσας την οποία οι έλληνες κωφοί ανέπτυξαν για την επικοινωνία τους, μία γλώσσα της κίνησης και της χωρικής διάστασης, των χειριών και των ματιών, της αφηρημένης επικοινωνίας και της εικονικής διήγησης, και επομένως να διερευνήσει εάν αυτή αποτελεί μία παθολογική ή αυτόνομη μέθοδο επικοινωνίας. Για την επίτευξη των παραπάνω παρουσιάζεται μία λεπτομερής ανάλυση της δομής και της γραμματικής της ελληνικής νοηματικής γλώσσας. Επίσης περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο τα νεύματα πραγματώνονται και αποκτούν τη σημασία τους, καθώς και πώς η ελληνική νοηματική γλώσσα συγκρίνεται και διαφέρει από την προφορική και γραπτή ελληνική γλώσσα. Καθώς η ελληνική νοηματική γλώσσα δεν έχει μέχρι τώρα αποτελέσει αντικείμενο γλωσσολογικής μελέτης, στην παρούσα έρευνα καταγράφεται ένας μεγάλος αριθμός χαρακτηριστικών της. Διαπιστώνεται ότι η μορφολογία σε συνδυασμό με τη σύνταξη αποτελούν τη γραμματική της, στην περιγραφή της οποίας είναι δυνατόν να σημειωθεί λεπτομερώς ο ρόλος των εικονικών, μη λεκτικών, στοιχείων στην επικοινωνία των κωφών. Οι δυνατότητες της ελληνικής νοηματικής γλώσσας επιτρέπουν μία σημαντική συνεργασία με τον κωφό πληθυσμό στην εκπαίδευση και την επικοινωνία, η αποδοχή των οποίων προσδίδει αισιοδοξία για τη συνεχιζόμενη μελλοντική εξέλιξη της νοηματικής γλώσσας.

Λέξεις κλειδιά: Γλωσσική ανάλυση, ελληνική νοηματική γλώσσα, επικοινωνιακή λειτουργία.

Η νοηματική γλώσσα, όπως όλες οι άλλες γλώσσες, είναι προϊόν της πνευματικής δραστηριότητας μιας κοινωνικής ομάδας χωρίς τη φωνητική μεσολάβηση. Ο λεξιλογικός πλούτος της νοηματικής δεν ταυτίζεται, ούτε μπορεί να συγκριθεί με αυτόν του προφορικού λόγου. Η νοηματική αποτελεί ένα «υποχρεωτικό», καθαρά πρακτικό και εύχρηστο όργανο επικοινωνίας των κωφών, ένα επικοινωνιακό μέσο που αποσκοπεί κατ' ανάγκη στην έκφραση της διανοητικής τους δραστηριότητας. Η νοηματική, άρα, προσπαθεί από τη μια να καλύψει την ανάγκη μετά-

δοσης πληροφοριών ανάμεσα στους κωφούς και από την άλλη λειτουργεί ως όργανο επικοινωνίας, πάντα εν εξελίξει, στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, δεδομένου ότι η κώφωση, ή στις πιο ευνοϊκές περιπτώσεις η βαρυκοΐα, παραπέμπουν σε μια *παθολογική συμπτωματολογία*, δηλαδή βλάβες της ακουστικής οδού (του ακουστικού νεύρου, πρόκειται για περιφερική βλάβη) ή/και του ακουστικού κέντρου (των εγκεφαλικών κέντρων της ακοής, όπου γίνεται λόγος για κεντρική βλάβη). Επομένως, απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη νοηματικής γλώσσας απο-

τελεί η διαταραχή της ακοής, μια παθολογική κατάσταση, τόσο γενετικής όσο και εξωγενούς αιτιολογίας, η οποία προκαλεί μικρές ή μεγάλες διαταραχές στην επικοινωνία των κωφών (βλ. Ηλιάδη, 1996).

Δεδομένου ότι η νοηματική γλώσσα υφίσταται έχοντας σκοπό την αποκατάσταση των επικοινωνιακών δυσκολιών και την επίτευξη της καλύτερης δυνατής επικοινωνίας των κωφών προκύπτει το ερώτημα:

- εάν αποτελεί παθολογικό λόγο, δηλαδή λόγο με περιορισμένες δυνατότητες, επαρκή μόνο για την εκπλήρωση των ζωτικών αναγκών του κωφού ανθρώπου και των βασικών αρχών και αναγκών της επικοινωνίας του, ή

- εάν η νοηματική γλώσσα ορίζεται ως αυτόνομος λόγος, ένα γλωσσικό σύστημα με πλούσια δομή και λεξιλόγιο, με πρωταρχικό σκοπό την επικοινωνία και παράλληλα την πνευματική ανάπτυξη και έκφραση της κοινωνίας των κωφών, γεγονός που σε δευτερεύον επίπεδο επιτρέπει και αποσκοπεί στη μελέτη όλων των εκφάνσεων-επιπέδων που εμπίπτουν σε μια γλωσσολογική ανάλυση.

Σε αυτό το ερώτημα προσπαθεί να απαντήσει η παρούσα επιτόπια (δηλαδή στο φυσικό περιβάλλον των κωφών) περιγραφική έρευνα, στην οποία μελετήθηκαν η δομή, οι λειτουργίες και η λειτουργικότητα της νοηματικής γλώσσας. Η απάντηση αυτού του ερωτήματος απαιτεί μία ενδελεχή, μακροχρόνια, επιτόπια περιγραφική έρευνα σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο δείγμα κωφού πληθυσμού, γεγονός που έως τώρα δεν έχει πραγματοποιηθεί στον ελληνικό χώρο, και για αυτόν το λόγο η παρούσα μελέτη αποτελεί μία προκαταρκτική έρευνα η οποία χρήζει συνέχειας.

Η νοηματική γλώσσα

Η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας

Ο Sapir (1951, σ. 105) παρατηρεί για το φαινόμενο της γλώσσας ότι: «αντιπροσωπεύει το ανώτατο επίτευγμα της επικοινωνιακής εξελικτικής διαδικασίας σε κάθε γνωστή ανθρώπινη κοινωνία». Συνεχίζει: σε αυτή την εξελικτική διαδικα-

σία (πορεία) διακρίνονται δύο κατευθύνσεις: μία γενικότερη «η οποία αναφέρεται στη διαδικασία αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα άτομα καθεαυτά» και μία πιο συγκεκριμένη «η οποία αφορά και καθορίζει τη διαδικασία αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα άτομα μέσω μιας φυσικής γλώσσας» που ανταποκρίνεται και εκπληρώνει τις επικοινωνιακές και πνευματικές ανάγκες της ανθρώπινης κοινωνίας. Η νοηματική, συνεπώς, ως αναγκαίο μέσο επικοινωνίας της κοινότητας των κωφών δεν μπορεί παρά να αποτελεί μια φυσική γλώσσα.

Κατά την ίδια λογική, ο Chomsky (1991, σ. 58) ορίζει τη γλώσσα ως «αντιληπτική διαδικασία, επεξεργασία των σημείων και της σημασίας τους», διευκρινίζοντας ότι το σημείο μπορεί να είναι είτε λεκτικό είτε μη λεκτικό. Ο Halliday (1973a, σ. 102, ή β, σ. 114) πάλι μιλά για «εξελικτικές διαδικασίες και τάσεις (αντιληπτικούς μηχανισμούς κατηγοριοποίησης) της γλώσσας», οι οποίες διαμορφώνονται σε αφηρημένο επίπεδο σε «εσωτερική γλώσσα διαλογισμού». Πρόκειται για μια άποψη που θυμίζει την περίφημη θεωρία-υπόθεση των Sapir και Whorf (Sapir, 1951) ότι η γλώσσα δεν εμπεριέχει μόνο επικοινωνιακή λειτουργία, αλλά κυρίως δομεί και μορφοποιεί την ανθρώπινη σκέψη. Οι Meyers & Meyers (1980) υποθετούν αυτή τη θέση ευρύτερα και για το επικοινωνιακό σύστημα των κωφών, συμπεριλαμβάνοντας ταυτόχρονα την κοινωνική και πραγματολογική σκοπιά, διατυπώνοντας: «η γλωσσική επικοινωνία είναι η κρίσιμη διαδικασία μέσω της οποίας διαμορφώνεται η συμπεριφορά του ανθρώπου και η σχέση του με τους άλλους». Η νοηματική γλώσσα, επομένως, ως φυσική γλώσσα φαίνεται ότι χαρακτηρίζεται από τον πρωταρχικό σκοπό να εξυπηρετεί τις επικοινωνιακές ανάγκες της κοινωνίας των κωφών (Moore, 1982).

Η νοηματική γλώσσα στην εξέλιξη του λόγου («Εν αρχή ήν ο λόγος»)

Η δαρβινική θεωρία υποστηρίζει ότι ο λόγος εξελίχθηκε μέσα από ένα χρονονομιακό σύστημα επικοινωνίας. Μία εκδοχή της θεωρίας υποστηρίζει ότι αυτό το επικοινωνιακό σύστημα αρχικά βα-

σιζόταν αποκλειστικά και μόνο στις χειρονομίες, ενώ σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή οι χειρονομίες και τα φωνητικά σήματα αλληλοσυμπλήρωναν το ένα το άλλο (Miller, 1995). Η ανακάλυψη ότι οι πιθήκοι («Washoe», βλ. Gardner & Gardner, 1969. και «Sarah», βλ. Premack, 1971) μπορούν να μάθουν να επικοινωνούν με χειρονομίες συντέλεσε να ανανεωθεί το ενδιαφέρον γύρω από αυτές τις χειρονομιακές θεωρίες, όσον αφορά τις καταβολές του ανθρώπινου λόγου. Το πρόβλημα με την εξελικτική θεωρία είναι ότι δεν μπορεί να εξηγήσει πώς, γιατί και πότε οι χειρονομίες αντικαταστάθηκαν από τη φωνητική επικοινωνία.

Από την άλλη, η θεωρία (Miller, 1995) που υποστηρίζει ότι ο λόγος υπήρξε η πρώτη μορφή επικοινωνίας όπως την ξέρουμε σήμερα, προβάλλει το επιχείρημα πως ο άνθρωπος κατάγεται από πιθήκους που έτυχε να έχουν μεγάλο ρεπερτόριο διακριτικών κραυγών, οι οποίες στην αρχή χρησιμοποιήθηκαν ενστικτωδώς και ατόματα, αλλά σταδιακά και μέσα από μια σειρά εξελικτικών διαδικασιών τέθηκαν υπό έλεγχο και εκπλήρωναν συγκεκριμένους σκοπούς, όπως ερευνούν οι Gardner, & Gardner (1975) και Gardner, van Cantfort, & Gardner (1992) σε «ομιλούντες» πιθήκους.

Μια άλλη άποψη (Lennenberg, 1967) είναι ότι η συνδυαστική και συμβολικού χαρακτήρα παραγωγικότητα της γλώσσας δεν είναι αποτέλεσμα κάποιας γενετικής εξειδίκευσης, αλλά αποτέλεσμα μιας βαθμιαίας αύξησης της γενικής νοημοσύνης, ακολουθούμενης συγχρόνως από μια αύξηση του μεγέθους του εγκεφάλου. Γεγονός που, ωστόσο, δεν είναι δυνατόν να ερμηνεύσει ενδελεχώς την απαρχή του ανθρώπινου λόγου, αν δεν συνεξετασθεί και ο παράγοντας της πολιτιστικής ανάπτυξης, εφόσον ο άνθρωπος εγκεφαλος δεν μπορεί να λειτουργήσει σωστά χωρίς το απαραίτητο αναπτυγμένο πολιτιστικό υπόβαθρο (Miller, 1995).

Συμπερασματικά, από όλα όσα είναι γνωστά για την εξέλιξη του ανθρώπου, δύσκολα θα μπορούσε να αμφισβητηθεί ότι θα πρέπει να υπήρξε κάποιος ενδιάμεσος είδος φωνητικής επικοινωνίας, υποβοηθούμενο και από χειρονομίες, μεταξύ των πρωτόγονων γρυλισμάτων και κραυγών και του εξελιγμένου πλέον ανθρώπινου λόγου.

Παράλληλα, η αύξηση του μεγέθους του εγκεφάλου, διάφορες αλλαγές στην οργάνωσή του, καθώς και στο φωνητικό και στο ακουστικό σύστημα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο.

Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες προβάλλει για άλλη μια φορά το ερώτημα, αν και κατά πόσο η νοηματική γλώσσα τοποθετείται σε σχέση με τη γλωσσική εξέλιξη του ανθρώπου στη βάση της πυραμίδας, αντικατοπτρίζει τα πρώτα στάδια μιας απλής, πρωτογενούς γλώσσας ή αποτελεί ένα ολοκληρωμένο, σύνθετο γλωσσικό σύστημα πολύπλοκης δομής και λειτουργίας.

Η νοηματική γλώσσα, συνεπώς, μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί μετεξέλιξη της παλαιάς χειρονομιακής γλώσσας, υψηλότερου βεβαίως επιπέδου και συγκρότησης.

Εγκεφαλικές λειτουργίες και νοηματική γλώσσα

Στο σημερινό άνθρωπο η γλώσσα ως φωνητικό σύστημα ελέγχεται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό από το αριστερό ημισφαίριο του εγκεφάλου. Στους περισσότερους ανθρώπους κάθε πληροφορία που φτάνει στο δεξί εγκεφαλικό ημισφαίριο (για παράδειγμα από το αριστερό χέρι ή το αριστερό μισό του οπτικού πεδίου) θα πρέπει να μεταβιβασθεί μέσω του μεσολοβίου στο επικρατούν αριστερό ημισφαίριο, για να μπορέσει να κατανοηθεί και το άτομο να αντιδράσει ανάλογα (απο-κωδικοποιηθεί). Επιπλέον, στο αριστερό ημισφαίριο στα κέντρα του Broca και του Wernicke, καθώς και σε άλλες υποφλοιϊκές εγκεφαλικές περιοχές (Damasio, 1994. Damasio & Damasio, 1989, 1992), έχουν εντοπισθεί οι πιο σημαντικές λειτουργίες του λόγου, χωρίς να υπάρχει κανένας λόγος που να καθιστά γενετικά το αριστερό ημισφαίριο πιο κατάλληλο να ελέγχει τις λειτουργίες του λόγου (το δεξί μπορεί να τις αναλάβει πλήρως, αν το αριστερό υποστεί βλάβη σε μικρή ηλικία). Επομένως, αυτό που φαίνεται να έχει εξελιχθεί δεν είναι τόσο η δομή του αριστερού ημισφαιρίου, αλλά μάλλον μια γενικότερη προδιάθεση για γλωσσική επικοινωνία, και η τάση γι' αυτή τη λειτουργία να ελέγχεται από ένα ημισφαίριο συνήθως, αλλά όχι απαραίτητα από το αριστερό. Ανάλογα, οι νευ-

ρωνικοί μηχανισμοί που καθορίζουν τις αναγκαίες για την ομιλία μυϊκές κινήσεις αποδεικνύεται πως είναι κατά τον ίδιο τρόπο εξειδικευμένοι. Στον άνθρωπο υπάρχει ένας ειδικός σύνδεσμος ανάμεσα στο ακουστικό και το φωνητικό σύστημα, πιθανότατα γιατί η επιτυχημένη επικοινωνία δεν εξαρτάται από τις καθαυτό μυϊκές κινήσεις αλλά από τις ακουστικές επανατροφοδοτήσεις, γεγονός που εξηγεί τη μεγάλη δυσκολία των εκ γενετής κωφών να μάθουν να μιλούν και να γίνουν κατανοητοί (Καφετζόπουλος, 1995).

Αντίθετα το δεξιό ημισφαίριο είναι υπεύθυνο για την χωρο-τοπική αντίληψη και οπτική αντιληπτικότητα, την αίσθηση του χώρου, της συμμετρίας, της μελωδίας και της τονικότητας της γλώσσας, της μουσικής και των εικαστικών τεχνών, αναπόσπαστα στοιχεία της καθημερινής ανθρώπινης επικοινωνίας. Ας μην ξεχνάμε, οι άνθρωποι επικοινωνούμε χρησιμοποιώντας διάφορους κώδικες: μέσω του προφορικού και γραπτού λόγου, μέσω της γλώσσας του σώματος, της μιμικής, της γλώσσας της μόδας, του χορού, της μουσικής, ή ακόμα και της γλώσσας των σηματοδοτών.

Το θέμα όμως είναι το τι συμβαίνει με τη νοηματική γλώσσα, ένα καθαρά οπτικό γλωσσικό σύστημα. Παραμένει το αριστερό ημισφαίριο υπεύθυνο για την επικοινωνία των κωφών, αναλαμβάνει το δεξιό ή παρατηρείται συνεργασία και των δύο ημισφαιρίων;

Έρευνες των Poizner, Klima, και Bellugi (1990) σε αφασικούς κωφούς ασθενείς με μητρική γλώσσα την Αμερικανική Νοηματική Γλώσσα (American Sign Language, ASL) και δεύτερη γλώσσα την προφορική και γραπτή αμερικάνικη απέδειξαν ότι εγκεφαλικές βλάβες στις υπεύθυνες για το λόγο περιοχές του αριστερού ημισφαιρίου προκαλούσαν στους κωφούς αφασικές διαταραχές στη δομή, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο, ανάλογες με αυτές των ακουόντων αφασικών. Ενώ βλάβες του δεξιού ή και του αριστερού ημισφαιρίου προξενούσαν τις ίδιες διαταραχές και δυσκολίες στην οπτική και χωρο-τοπική αντίληψη τόσο στους κωφούς όσο και στους ακουόντες.

Επομένως, η αίσθηση της ακοής, η εμπειρία του ακούσματος του προφορικού λόγου δεν

αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εγκεφαλική πλευρίωση και τη γλωσσική εξειδίκευση του αριστερού ημισφαιρίου, το οποίο εμφανίζεται υπεύθυνο για τη γλωσσική λειτουργία κατά τον ίδιο τρόπο στη νοηματική γλώσσα των κωφών και στον προφορικό λόγο των ακουόντων. Αντίστοιχα, το δεξιό ημισφαίριο ελέγχει και οργανώνει τόσο στους ακουόντες όσο και στους κωφούς με παρόμοιο τρόπο την αντίληψη του χώρου, της διάστασης, του προσανατολισμού, της μουσικότητας και της εικονοπλασίας.

Οι κωφοί, άρα, είναι φυσιολογικοί άνθρωποι από πλευράς εγκεφαλικής λειτουργίας και γλωσσικής επεξεργασίας από τον εγκέφαλο, και επομένως, η γλώσσα τους αποτελεί προϊόν φυσιολογικών ατόμων.

Σκοπός της μελέτης

Στόχος της επιτόπιας (δηλαδή στο φυσικό περιβάλλον των κωφών) έρευνας αποτελούν:

- η περιγραφή του γλωσσικού συστήματος της ελληνικής νοηματικής γλώσσας των κωφών,
- η ανάλυση της δομής της νοηματικής γλώσσας σε επίπεδο φωνομορφολογικό, λεξιλογικό, συντακτικό και πραγματολογικό,
- η μελέτη του πλούτου του λεξιλογίου της νοηματικής,
- η μελέτη της λειτουργικότητας της νοηματικής ως κώδικα επικοινωνίας,
- η εξακρίβωση της ύπαρξης από τη μια των απαραίτητων δομών/χαρακτηριστικών της νοηματικής και από την άλλη της εκπλήρωσης της επικοινωνιακής λειτουργίας της νοηματικής ως ολοκληρωμένου γλωσσικού συστήματος.

Ο Jones (1986) επισημαίνει ότι η μελέτη μιας νοηματικής γλώσσας παρουσιάζει ιδιαιτερότητες και μεθοδολογικές δυσκολίες, καθώς όπως διατυπώνει ο Dimmock (1986) σε αντίθεση με τις προφορικές γλώσσες «η νοηματική όντας εικονογραφική γλώσσα κυριαρχείται από έναν καθαρά εικονογραφικό τρόπο σκέψης». Αντίστοιχες δυσκολίες προέκυψαν στη μελέτη της ελληνικής νοηματικής γλώσσας κατά την παρούσα επιτόπια έρευνα και είναι οι εξής:

- η έρευνα της ελληνικής νοηματικής εξακο-

λουθεί να βρίσκεται σε εμβρυακή κατάσταση, παρ' όλες τις ανάγκες που επιβάλλουν το αντίθετο,

- ο ερευνητής γλωσσολόγος θα πρέπει να γνωρίζει επαρκώς τη νοηματική,
- η ανάλυση της νοηματικής προϋποθέτει έναν ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης και ερμηνείας, εφόσον ανήκει στις εικονογραφικές γλώσσες,
- η αναπαράσταση και αποκωδικοποίησή της είναι εξαιρετικά επίπονη και ιδιάζουσα, ακριβώς λόγω αυτού του εικονογραφικού χαρακτήρα της,
- η δομή και, επομένως, η αξιολόγηση του χειρονομιακού γλωσσικού συστήματος εμφανίζεται εντελώς διαφορετική από την καθιερωμένη του φωνητικού συστήματος,
- οι κωφοί αντιπροσωπεύουν μια γλωσσική μειονότητα μέσα στον κόσμο των ακουστών, γεγονός που συνεπάγεται απλά ένα διαφορετικό τρόπο σκέψης, καθώς και ένα μεγάλο φάσμα συνεπειών και επιπτώσεων, από απλές ψυχολογικές ιδιορρυθμίες και κοινωνικές ιδιομορφίες έως πλήρη κοινωνική αποξένωση και απομόνωση,
- ο ερευνητής είναι απαραίτητο να λάβει υπόψη του τόσο την ψυχολογική ιδιαιτερότητα της κοινότητας των κωφών, όσο και το κοινωνικό πλαίσιο αυτής της γλωσσικής κοινότητας.

Μέθοδος

Υποκείμενα

Η παρούσα εργασία αποτελεί μία επιτόπια, in vivo, περιγραφική έρευνα, στα πλαίσια της οποίας μελετήθηκαν 98 ανήλικοι και ενήλικοι κωφοί μαθητές (συμπεριλαμβανομένων 3 βαρυσκόπων βαριάς μορφής), ηλικίας μεταξύ 14 και 27 ετών (με μέσο όρο ηλικίας 17,5 έτη και τυπική απόκλιση 2,5), και των δύο φύλων (ίδιας αναλογίας: 50 μαθήτριες και 48 μαθητές), που φοιτούσαν όλοι ανεξαιρέτως στο Ειδικό Γυμνάσιο και Λύκειο Κωφών και Βαρυσκόπων Πανοράματος Θεσσαλονίκης. Μητρική γλώσσα του δείγματος, με τουλάχιστον ένα γονέα, και στην πλειοψηφία του δείγματος και τους δύο γονείς κωφούς,

ήταν η νοηματική, σε ολοκληρωμένο στάδιο κατοχής και γνώσης, με δεύτερη γλώσσα την ελληνική, την οποία διδάσκονταν σε προφορικό και γραπτό επίπεδο στο σχολείο.

Για να μπορέσει να ελεγχθεί η νοητική ικανότητα του δείγματος εφαρμόστηκαν τα τεστ WAIS (τροποποιημένο στις ανάγκες του κωφού πληθυσμού) και RAVEN. Και τα δύο τεστ έδωσαν φυσιολογικά αποτελέσματα για ολόκληρο τον πληθυσμό.

Διαδικασία

Για τη συλλογή ερευνητικού υλικού παρατηρήθηκαν και μελετήθηκαν όσον αφορά τη νοηματική οι γλωσσικές πράξεις (πραγματώσεις νευμάτων) των μαθητών στη σχολική διδακτέα ύλη των γλωσσικών μαθημάτων και η μεταξύ τους επικοινωνία σε εκδηλώσεις της καθημερινής τους ζωής. Σύμφωνα με τις αρχές της γενετικής μετασχηματιστικής γραμματικής του Chomsky (1991) θεωρήθηκε αυτονόητο ότι όλοι οι κωφοί «ομιλητές» ήταν σε θέση να παράγουν και να ερμηνεύουν («γεννούν») άπειρες, γραμματικά ορθές προτάσεις νοηματικής, αλλά και να αποκλείουν τις άπειρες, επίσης, μη γραμματικά ορθές προτάσεις. Έτσι, τα παραγόμενα νεύματα κατατάχθηκαν σε συντακτικές δομικές κατηγορίες, όπως ονοματική φράση (ΟΦ), ρηματική φράση (ΡΦ), προθετική φράση (ΠΡΦ), όνομα (Ο), ρήμα (Ρ), κατηγορούμενο (Κ), αντικείμενο (Α) κ.ο.κ. Παράλληλα, μελετήθηκε η μεταξύ τους δομή και λειτουργία (συνταγματικές σχέσεις) με βάση τους συντακτικούς κανόνες που διέπουν αυτές τις κατηγορίες, όπως περιγράφεται ακόλουθα στα αποτελέσματα. Εμβαθύνοντας πέρα από τη δομική μετασχηματιστική προσέγγιση, οι γλωσσικές επιδόσεις του κωφού πληθυσμού εξετάστηκαν μέσα από το ευρύτερο πρίσμα της σημασιολογικής και πραγματολογικής συνάφειας, αλληλεπίδρασης και χρήσης τους. Οι συνθήκες δηλαδή της μελέτης του δείγματος ανταποκρίνονταν στις φυσικές συνθήκες επικοινωνίας των κωφών. Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκε και μελετήθηκε η δομή της νοηματικής γλώσσας, ακριβώς όπως τη χρησιμοποιούν οι κωφοί στην επι-

κοινωνία τους, και οι λειτουργικοί τρόποι χρήσης της σύμφωνα με τις επικοινωνιακές ανάγκες τους (πρβλ. Holland, 1980 και Carlan, 1987). Σύγκριση της νοηματικής με τον προφορικό ή γραπτό λόγο (ως δεύτερη γλώσσα) του δείγματος δεν επιχειρήθηκε ενδελεχώς, παρά μόνο στις περιπτώσεις που κάτι τέτοιο βοηθούσε την έρευνα σε επίπεδο καταγραφής και ανάλυσης της δομής της νοηματικής.

Αποτελέσματα - Περιγραφικά ευρήματα

Δομή της ελληνικής νοηματικής

Η αγγλική νοηματική γλώσσα μελετήθηκε από τους Kyle και Woll (1995) και συσχετίστηκε με την αντίστοιχη αγγλική προφορική γλώσσα όσον αφορά τη δομή και τα επιμέρους χαρακτηριστικά της και καταρτίστηκε ένας συγκριτικός πίνακας. Στα πλαίσια της παρούσας έρευνας επιχειρήθηκε ανάλογη σύγκριση μεταξύ ελληνικής νοηματικής γλώσσας και ελληνικού προφορικού λόγου, η οποία κατέδειξε αντίστοιχα απο-

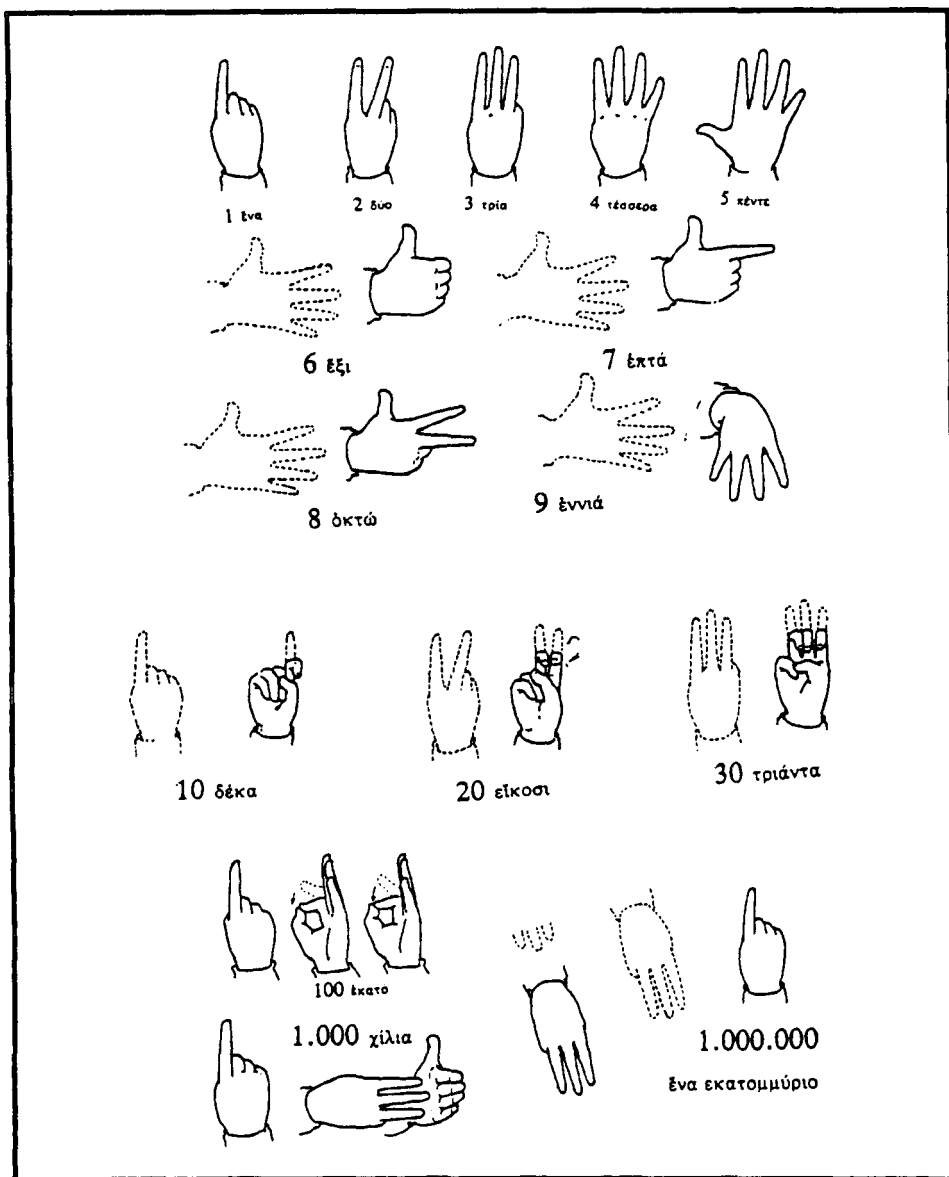
τελέσματα, τα οποία παρατίθενται συνοπτικά στον Πίνακα 1, ο οποίος αποτελεί τροποποιημένη έκδοση του πίνακα των Kyle και Woll (1995), προσαρμοσμένη στα ελληνικά δεδομένα.

Επιπρόσθετα, από τη μελέτη του συστήματος των νευμάτων της ελληνικής νοηματικής διαπιστώθηκαν τρεις βασικές εννοιολογικές κατηγορίες λειτουργιών, οι οποίες επιτελούνται στην καθημερινή επικοινωνία των κωφών και είναι οι εξής:

- *κύρια νεύματα*: με σχήματα, θέσεις και κινήσεις των χεριών εκφράζονται διαθέσεις, σκέψεις, πράξεις, αντικείμενα, αφηρημένες έννοιες,
- *δακτυλική αρίθμηση*: με προβολή των δακτύλων του ενός χεριού σε συνδυασμό με συγκεκριμένες κινήσεις σχηματίζονται όλοι οι αριθμοί (Σχήμα 1), και
- *δακτυλικό αλφάβητο*: με σχηματισμούς των δακτύλων του ενός χεριού αποδίδονται μιμητικά τα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου (Σχήμα 2). Με αυτό τον τρόπο οπτικοποιούνται λέξεις, όροι και έννοιες, όταν δεν υπάρχει το αντίστοιχο νεύμα.

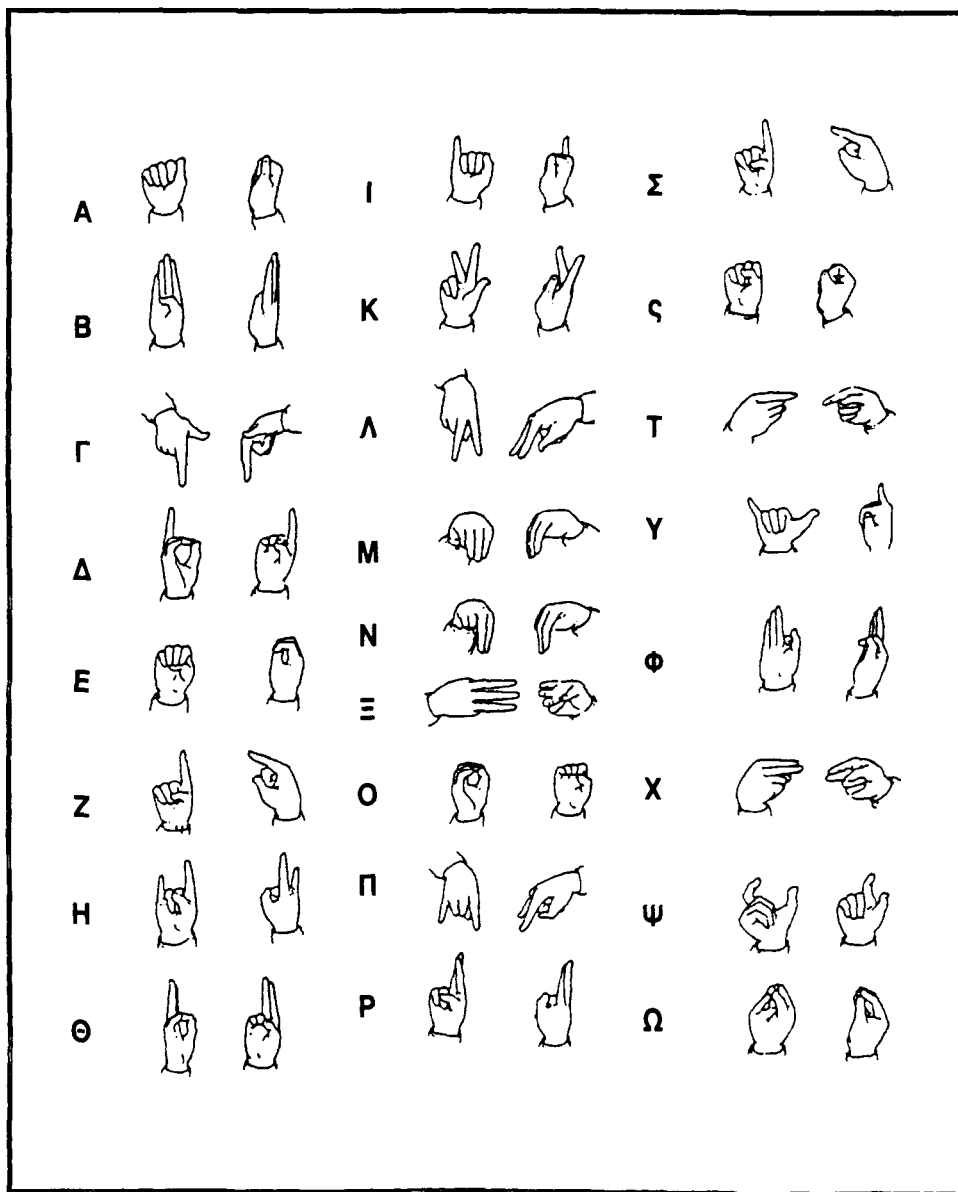
Πίνακας 1
Σύγκριση των χαρακτηριστικών της ελληνικής προφορικής γλώσσας και της ελληνικής νοηματικής γλώσσας

Στοιχείο	Προφορικός λόγος	Νοηματική γλώσσα
Όργανα άρθρωσης	αέρας, λάρυγγας, γλώσσα κ.τ.λ.	χέρια, πρόσωπο, σώμα κ.τ.λ.
Παραγωγή	έναρθρος-φωνητικός λόγος	εικονιστικός-εικονογραφικός
Άρθρωση	φωνήματα	λόγος «δακτυλήματα»
Αντίληψη	οπτική	ακουστική
Αισθ. όργανο	αυτιά	μάτια
Γλωσσικές μονάδες	μορφήματα, λέξεις κ.τ.λ.	«χειρήματα», νεύματα κ.τ.λ.
Δομή	γραμματικοσυντακτική του προφορικού λόγου	συντακτική της νοηματικής γλώσσας
Καθολικά δομικά χαρακτηριστικά	αναλυτική-συνθετική πολυπλοκότητα, πολυσημία	απλή-συμπυκνωτική απλότητα-πολυσημία
	συγκεκριμένοι δομικοί τύποι	συγκεκριμένοι δομικοί τύποι
	συγκεκριμένοι κανόνες	συγκεκριμένοι κανόνες
	συγκεκριμένη σημασιολογική και λεξιλογική δομή	συγκεκριμένη σημασιολογική και λεξιλογική δομή

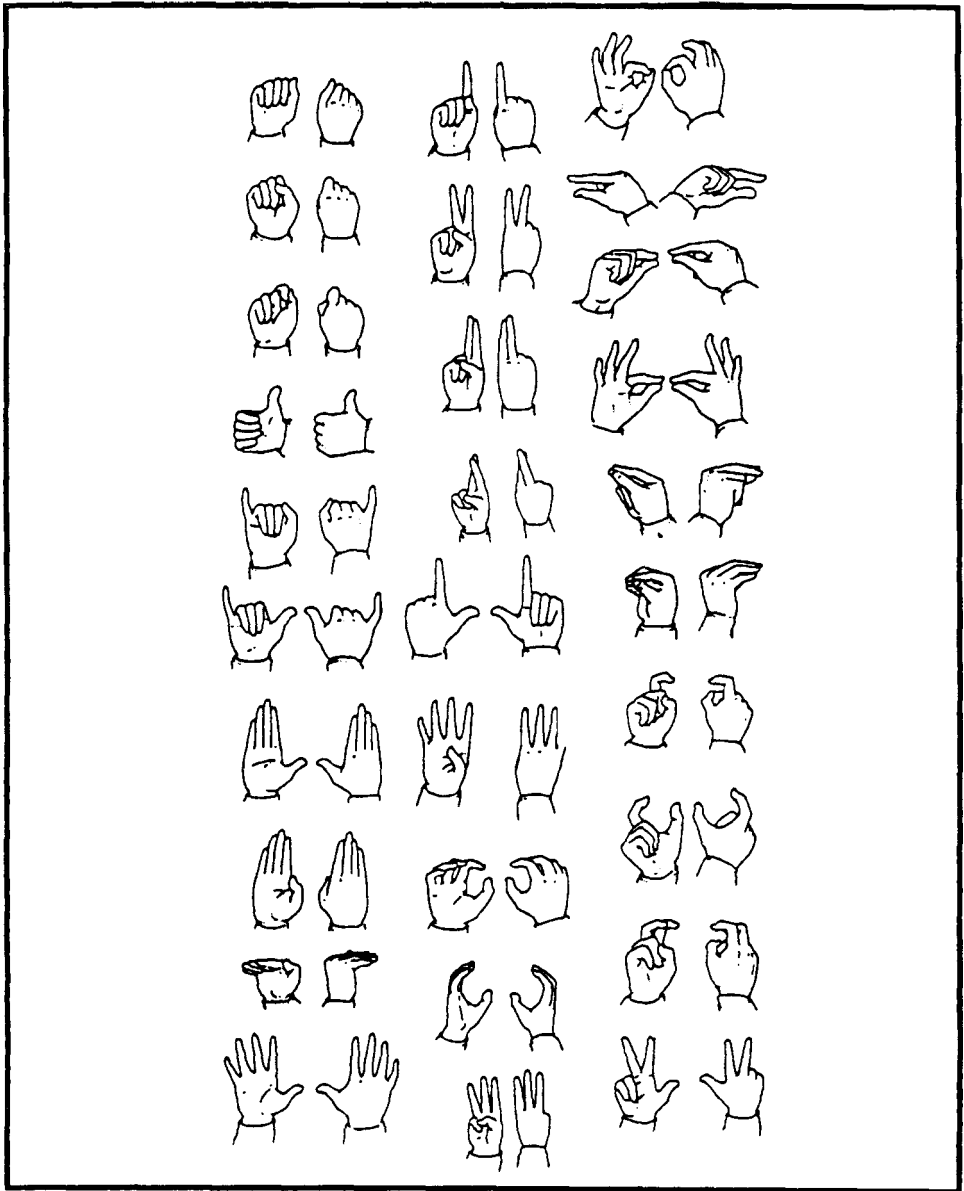
Σχήμα 1

Δακτυλική αρίθμηση (Τριανταφυλλίδης, 1987)

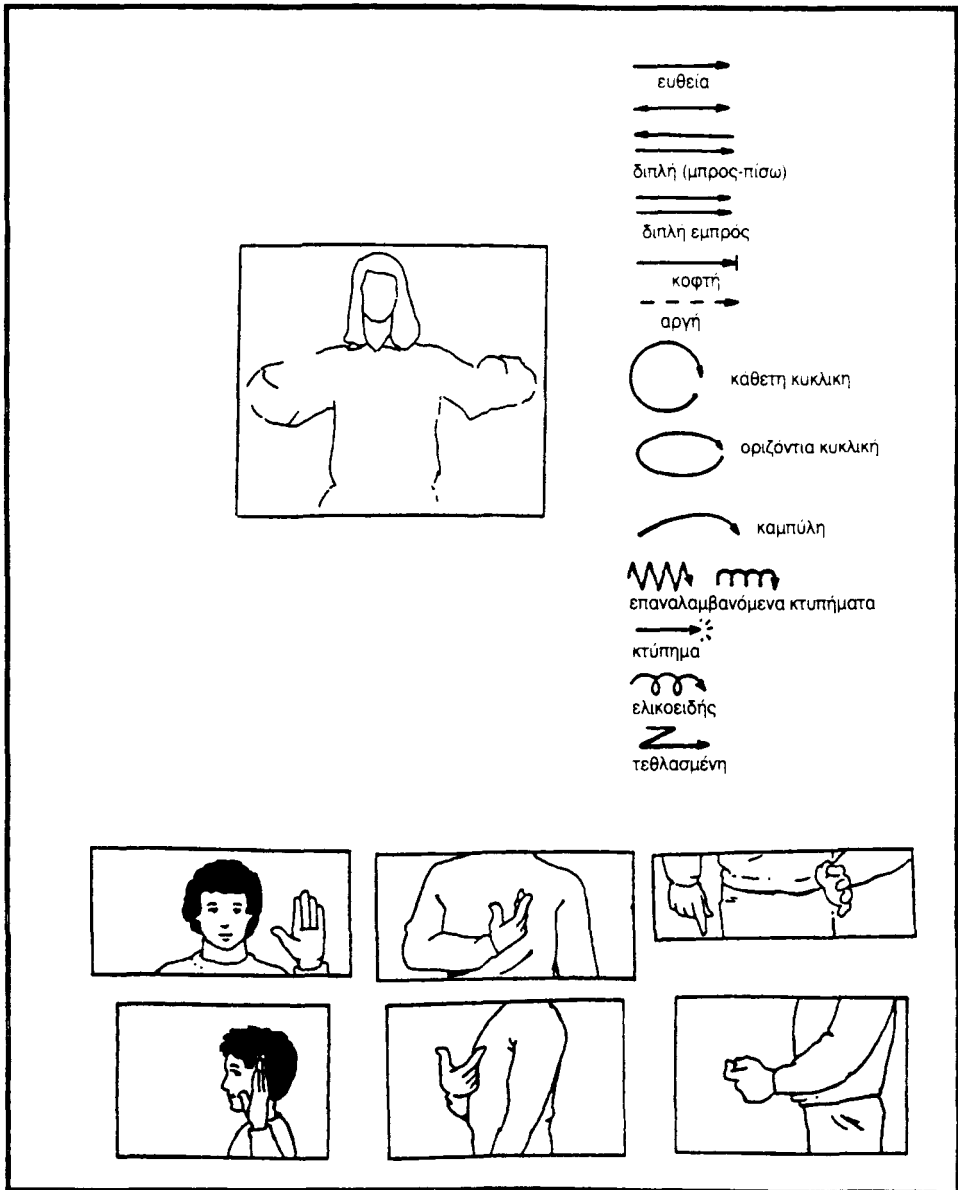
Σχήμα 2
Δακτυλικό Αλφάβητο (Τριανταφυλλίδης, 1987)

Σχήμα 3

«Χειρήματα» της ελληνικής νοηματικής (Τριανταφυλλίδης, 1987)

Σχήμα 4

Διακριτικά χαρακτηριστικά των νευμάτων της ελληνικής νοηματικής
(Kyle & Woll, 1995. Τριανταφυλλίδης, 1987)

Μορφοφωνολογία και διακριτικά χαρακτηριστικά των νευμάτων

Είναι φανερό ότι ως φωνήματα της ελληνικής νοηματικής γλώσσας μπορούν να θεωρηθούν τα δάχτυλα του ενός ή και των δύο χεριών, τα οποία ανάλογα με τη θέση, το σχήμα και την κατεύθυνση που έχουν σχηματίζουν ορισμένα καθορισμένα σχήματα, αντίστοιχα, τα μορφήματα ή, όπως τα περιγράφουν οι Kyle και Woll (1995) χειρήματα που ανάγονται συνολικά στα 29 (Σχήμα 3). Κάθενα από αυτά με βάση τη θέση εκκίνησης, την κίνηση, την κατεύθυνση και την τελική θέση που παίρνει μορφοποιεί, δομεί το νεύμα καθεαυτό ως μονάδα με δική του, αυτόνομη σημασία, αντίστοιχο με τη λέξη.

Τα μορφολογικά διακριτικά των νευμάτων κάθε νοηματικής γλώσσας είναι τρισδιάστατα, οπτικά, απεικονιστικά. Ο Stokoe (1960) μελετώντας την ASL διακρίνει τρία διακριτικά χαρακτηριστικά των νευμάτων: την τοποθέτηση του νεύματος σε σχέση με το σώμα, το σχήμα και τη διεύθυνση που κάθε φορά παίρνει το χέρι ή τα χέρια, και τέλος την κίνηση του χεριού ή των χεριών. Συμπληρώνοντας οι Friedman (1977) και Battison (1978) υποστηρίζουν ότι υπάρχει υποχρεωτικά και ένας τέταρτος παράγοντας διάκρισης: η χωρική θέση του κάθε χεριού σε σχέση με το άλλο και με το υπόλοιπο σώμα (πρβλ. Kyle & Woll, 1995. Poizner, Klima, & Bellugi, 1990).

Με βάση τις παραπάνω περιγραφές μορφολογικής δομής της ASL είναι δυνατή μία αντίστοιχη περιγραφή της ελληνικής νοηματικής γλώσσας κατηγοριοποιώντας τα διακριτικά χαρακτηριστικά των νευμάτων της ως εξής (Σχήμα 4):

- το *σχήμα*, του τύπου γεωμετρικά σχήματα: γραμμές, κύκλοι κ.ο.κ.,
- η *διάσταση*, οριζόντια, κατακόρυφη, πλάγια κ.τ.λ.,
- η *διεύθυνση - κατεύθυνση*, δηλαδή ο προσανατολισμός του νεύματος στο χώρο, πού και πώς αρχίζει ένα νεύμα, πού και πώς ολοκληρώνεται,
- ο *σχηματισμός του χεριού*, αν το χέρι εμφανίζεται απλωμένο ή μαζεμένο-στρογγυλεμένο, με απλωμένα ή στρογγυλεμένα δάχτυλα, με κοίλη ή κυρτή διάσταση,

- η *κίνηση*, η *ταχύτητα* και η *επανάληψη* της κίνησης, αν και κατά πόσο το νεύμα σχηματίζεται και το χέρι παραμένει στην ίδια θέση άκαμπτο ή αλλάζει, κινείται αργά ή γρήγορα, συνεχόμενα ή κατά διαστήματα, μία ή περισσότερες φορές, αλλάζοντας έτσι και η σημασία του νεύματος,

- ο *τρόπος* και το *εύρος* του σχηματισμού του νεύματος, η διακριτική αξία της έννοιας λίγος και ελάχιστος στα νεύματα εξαρτάται από την απόσταση, τη θέση των δύο δαχτύλων που τα σχηματίζουν,

- η *έκφραση του προσώπου*, η ένταση της έννοιας του νεύματος επιτείνεται με την κατάλληλη φυσιογνωμική κίνηση.

Σε αντίθεση με την αυθαιρέτητα που χαρακτηρίζει τα μορφήματα/λέξεις της κάθε προφορικής γλώσσας, τα χειρήματα/νεύματα της ελληνικής νοηματικής γλώσσας δημιουργούνται σύμφωνα με τους δικούς τους κανόνες: Η αυξημένη παρατηρητικότητα θεωρείται σημαντική ικανότητα στην οπτικοκινητική επικοινωνία των κωφών, και έτσι ο κωφός ομιλητής εντοπίζει και συλλαμβάνει ένα αξιοσημείωτο γνώρισμα του αντικειμένου ή της έννοιας και το αποδίδει μιμητικά με νεύμα. Ο *μιμητισμός* των ιδιαίτερων γνωρισμάτων ή λειτουργιών αποτελεί τον κύριο προσανατολισμό της παραγωγικής διαδικασίας της νοηματικής, αντίθετα με το αυθαίρετο του προφορικού λόγου. Λόγω αυτού του μιμητικού χαρακτήρα των νευμάτων έχουν διαπιστωθεί ομοιότητες μεταξύ των ξένων νοηματικών γλωσσών όσον αφορά τα νεύματα που κωδικοποιούν τις συγκεκριμένες έννοιες. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε κατά την παρούσα μελέτη και στην ελληνική νοηματική γλώσσα, η οποία εμφανίζει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που οφείλονται στο ελληνικό πολιτιστικό και πολιτισμικό περιβάλλον, και εξυπηρετεί τις ανάγκες των «ομιλητών» της. Δεύτερη ταυτόχρονη διαδικασία στην έκφραση ενός νεύματος είναι η *αφαίρεση*. Η παρατήρηση εντοπίζει το πιο χαρακτηριστικό ορατό γνώρισμα και αυτόματα αφαιρεί όλα τα υπόλοιπα. Οπτικοποιούνται, έτσι, με μία μόνο χαρακτηριστική κίνηση ένα σταθερό σημείο, ένα εντυπωσιακό σχήμα, μία ξεχωριστή ιδιότητα, ακόμη και για την απόδοση των συναισθημάτων και των αφηρημένων εννοιών. Διακρίνονται τρεις

κατηγορίες νευμάτων ανάλογα με το μιμητισμό και την αφαίρεση που λειτούργησε στη δομική τους συγκρότηση:

- αυτά που μορφοποιούν μία κίνηση ή ενέργεια, π.χ., ο σκύλος από το γαύγισμα, ο φούρναρης από την εργασία του,

- αυτά που μορφοποιούν ένα σχήμα ή σύμβολο, π.χ., η γη από το σφαιρικό σχήμα της, ο ηλεκτρισμός από την τεθλασμένη γραμμή της ΔΕΗ,

- αυτά που μορφοποιούνται από ένα σημείο ή μια ποσότητα, π.χ., η έννοια του πολύ ή λίγο, του σήμερα-τώρα σε αντίθεση με το αύριο-μέλλον.

- Τέλος, υπάρχουν και ορισμένα νεύματα άγνωστης προέλευσης, πχ., το νεύμα για την πόλη Πάτρα.

Αυτός ακριβώς ο μηχανισμός παραγωγής και αντιληπτικότητας των νευμάτων επιτρέπει τη δυνατότητα επικοινωνίας ανάμεσα σε κωφούς διαφορετικών περιοχών (ή ακόμη και χωρών σε περιορισμένη βέβαια κλίμακα).

Επίσης, ξεχωριστή σημασία αποκτά η οπτική γωνία, η αλλαγή των αξόνων, της χωρο-οπτικής διάταξης κατά τη συνομιλία των κωφών ομιλητών, γεγονός που είναι ιδιαίτερα ευκρινές, όταν γίνεται περιγραφή σε τρίτο πρόσωπο, το οποίο οπτικά είναι να βρίσκεται παρόν στη συζήτηση.

Συντακτική δομή και σημασιολογική δόμηση σε σχέση με την πραγματολογική λειτουργία

Η συντακτική δομή εμφανίζεται άμεσα συνυφασμένη με τη σημασιολογική δομή στη νοηματική γλώσσα, αλληλοεπιδρώντας και αλληλοεπηρεάζοντας η μία την άλλη εμφανώς και για καθαρά πρακτικούς λόγους. Η δομή βάθους και επιφάνειας της νοηματικής αποκτούν τα χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητές τους από τη σχέση της σκέψης με το όργανο έκφρασης της (νεύματα). Για παράδειγμα, η φράση, 'διψάω πολύ - θέλω νερό', στη νοηματική έχει την έννοια του *επιθυμώ πολύ έντονα* και αναφέρεται όχι μόνο στο νερό, αλλά σε ο,τιδήποτε *πίνεται*. Παρατηρείται, επομένως, μια πολυσημία που δηλώνει εννοιολογική καθολικότητα και όχι συγκεκριμενοποίηση στο αντίστοιχο νεύμα.

Η συντακτική δομή των προτάσεων ακολουθεί το δικό της ξεχωριστό τρόπο, τον οποίο καθορίζει απόλυτα η οπτική αντίληψη. Προηγούνται οι χρονικοί και οι τοπικοί προσδιορισμοί που αναφέρονται στην ενέργεια του ρήματος, δεδομένου ότι δεν υπάρχει ρήμα στην ελληνική νοηματική, αλλά το αντίστοιχο νεύμα χαρακτηρίζει, αποδίδει την ενέργεια, την κίνηση, τη δράση ως οπτικό γεγονός, π.χ. *η κίνηση του καθίσματος για το κάθωμα, το άγγιγμα του αφτιού για το ακούω, κ.ο.κ.* Ακολουθεί το πρόσωπο που δρα, το υποκειμένο με τους προσδιορισμούς του: ένας - πολλοί, άντρας - γυναίκα, μικρός - μεγάλος κ.ο.κ. Αν υπάρχει αποδέκτης της ενέργειας, αντικείμενο, έπεται μαζί με τους αντίστοιχους προσδιορισμούς του, όπως ακριβώς ισχύει και για το υποκειμένο. Η ένδειξη ρηματικής ενέργειας τοποθετείται πάντοτε στο τέλος της πρότασης. Η συντακτική δομή των προτάσεων συνοψίζεται ως εξής:

Χρόνος - Τόπος - Υποκειμένο - Αντικείμενο - Ρηματική ενέργεια

Στο υποκειμένο γίνεται διάκριση πρώτου, δεύτερου και τρίτου προσώπου με τη χρήση αντωνυμίας ή ουσιαστικού.

Το αντικείμενο είναι άμεσο και έμμεσο και εκφέρεται με αντωνυμία ή ουσιαστικό.

Παραδείγματα προτάσεων δίδονται στον Πίνακα 2.

Σε αντίθεση με την ελληνική προφορική γλώσσα στη νοηματική γλώσσα δεν υπάρχουν συνδετικά και βοηθητικά ρήματα. Η φράση 'χθές έκανε ή είχε κρύο' αποδίδεται με δύο μόνο δομικές μονάδες 'χθες - κρύο'. Οι δομικές μονάδες κάνω και έχω στα νεύματα σχηματίζονται μόνο για την κυριολεκτική τους σημασία: *κάνω-δημιουργώ, έχω-κατέχω*. Η απλή πολυχρησιμοποιημένη καθημερινή φράση 'Τι κάνεις; είσαι καλά;' στη νοηματική αποδίδεται με τρεις δομικές μονάδες, διαφορετικής χροιάς: *εσύ - ερωτηματικό νεύμα - καλά*;

Δεν εμφανίζεται πτωτικό ή κλητικό σύστημα, παρουσιάζεται η έννοια του ενός, των δύο και των πολλών, όχι ωστόσο ως ενικός, δυϊκός και πληθυντικός αριθμός, ούτε εμφανίζεται η αντιστοιχία ονοματικού - ρηματικού τύπου και των προσδιορισμών τους. Δεν υπάρχουν λειτουργι-

Πίνακας 2
Παραδείγματα προτάσεων στην ελληνική νοηματική γλώσσα

νοηματική γλώσσα:	Χθες - θάλασσα - εγώ - μπάνιο/κολύμπι
προφορική ελληνική:	Χθες κολύπησα στη θάλασσα.
νοηματική γλώσσα:	Αύριο - σχολείο - μικρό παιδί - πολλά - κούραση - πολύ
προφορική ελληνική:	Τα μικρά παιδιά θα κουραστούν πολύ στο σχολείο (αύριο).
νοηματική γλώσσα:	Βράδυ χθές - σπίτι - πατέρας - μαζί νέο φίλο - ερχομός
προφορική ελληνική:	Ο πατέρας μαζί με το νεαρό φίλο του ήρθαν χθες το βράδυ στο σπίτι.
νοηματική γλώσσα:	Εμείς - κεραυνός - φόβος- πολύ
προφορική ελληνική:	Ο κεραυνός μας φοβίζει πολύ. Εμείς φοβόμαστε πολύ τους κεραυνούς.
νοηματική γλώσσα:	Χθες - μητέρα - εγώ - δώρο ωραίο - γενέθλια
προφορική ελληνική:	Η μητέρα μου έδωσε ένα ωραίο δώρο για τα γενέθλιά μου.

κές λέξεις (άρθρα, προθέσεις), ούτε καταλήξεις. Τα πρόσωπα εντοπίζονται με τις απαραίτητες αντωνυμίες και όχι με ρηματικές καταλήξεις. Χρησιμοποιούνται προσωπικές, κτητικές, οριστικές και δεικτικές αντωνυμίες, αλλά χωρίς πτώσεις, με τη μορφή ενός νεύματος, για να δηλωθεί κάθε έννοια. Οι ρηματικοί χρόνοι είναι τρεις: παρελθόν, παρόν και μέλλον και αποδίδονται με το αντίστοιχο νεύμα στην αρχή της πρότασης. Ο αρνητικός τύπος των ρημάτων οπτικοποιείται με το αρνητικό νεύμα μετά το ρήμα.

Οι προθέσεις αντικαθίστανται από σχετικά επιρρήματα και συνδέσμους. Οι επιρρηματικές κατηγορίες είναι περιορισμένες: δηλώνουν τόπο, χρόνο, τρόπο, ποσό, ενδιασμό και άρνηση. Υπάρχουν μόνο χρονικοί σύνδεσμοι, ένας εξηγηματικός και ένας υποθετικός. Ως επιφωνήματα λειτουργούν νεύματα-εκπλήξεις, με έντονη συμμετοχή μιμικής και παντομίμας.

Όσον αφορά τη δομή της ερώτησης, ένα ερωτηματικό νεύμα εξυπηρετεί όλες τις ανάγκες των ερωτήσεων. Για να συγκεκριμενοποιηθεί το θέμα της ερώτησης, ακολουθεί το ερωτηματικό νεύμα το νεύμα του *άνθρωπος* για το *ποιος/ποιοι*, του *μέρος* για το *πού*, κ.ο.κ., δηλαδή η πιο χαρακτηριστική ιδιότητα της ερώτησης, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.

Συζήτηση - Συμπεράσματα

Μορφολογικό και σημασιολογικό περιεχόμενο

Η μορφολογική και σημασιολογική ανάλυση της παρούσας έρευνας κατέδειξε ότι η ελληνική νοηματική αποτελεί έναν πλήρη τρόπο ανθρώπινης έκφρασης και επικοινωνίας, παράλληλο με τον προφορικό λόγο των ακουόντων, έχοντας τη δική του δομή και λειτουργία. Η νοηματική αποδίδει με το δικό της λογικό, αυτόνομο τρόπο τη νόηση, τις σκέψεις, τις κρίσεις, τους συλλογισμούς, τις απορίες των κωφών ανθρώπων. Κάθε νεύμα αποτελεί μια αυτόνομη μονάδα που συγκεκριμενοποιείται από αδιαίρετα διακριτικά στοιχεία (θέση, σχήμα, κίνηση κ.τ.λ.), τα οποία συνθέτουν μια πλήρη σημασία. Η απόδοση της πλήρους σημασίας κάθε νεύματος επιτελείται κατά τη στιγμή της πραγμάτωσης, της χρήσης του, αποκωδικοποιείται, επομένως, μέσα από τα συμφραζόμενά του. Κάθε πραγματοποιημένο νεύμα κωδικοποιεί μια πλήρη νοητική διεργασία, την οποία συνδέει με την οπτική εικόνα (σύμβολο) που δημιουργούν τα χέρια.

Όπως αναφέρθηκε στις ενότητες στις οποίες περιγράφηκαν τα αποτελέσματα της έρευνας, δεν υφίσταται πλήρης αντιστοιχία των νευμάτων της ελληνικής νοηματικής γλώσσας και των λέξε-

Πίνακας 3
Τρόποι σχηματισμού των ερωτήσεων στην ελληνική νοηματική γλώσσα

ερωτηματικό νεύμα + άνθρωπος = ποιος;
 ερωτηματικό νεύμα + αριθμός = πόσοι, πόσες, πόσα;
 ερωτηματικό νεύμα + τόπος = πού;
 ερωτηματικό νεύμα + χρόνος = πότε;
 ερωτηματικό νεύμα + μέγεθος ή ηλικία = πόσο μεγάλος-η-ο;

ων της ελληνικής προφορικής γλώσσας. Το γλωσσικό σύστημα της ελληνικής νοηματικής διέπεται από τους δικούς του κανόνες. Επιχειρώντας μια εμβάθυνση στο σημασιολογικό περιεχόμενο των νευμάτων της ελληνικής νοηματικής διαπιστώνεται ότι αυτό μπορεί να είναι περιορισμένο ή ευρύτερο. Έτσι, υπάρχουν νεύματα που αντιστοιχούν σημασιολογικά ακριβώς σε συγκεκριμένες λέξεις, κυρίως τα *αριθμητικά*, η *πρωτεύουσα-Αθήνα* κ.ά. Ένα νεύμα μπορεί να εκφράζει μια ελληνική λέξη, αλλά και μια ολόκληρη φράση, π.χ. το νεύμα *καλά* σημαίνει: *είμαι καλά*, *είμαι καλός άνθρωπος*, *καλά ως επιρρηματικό προσδιορισμό*, *είναι καλά/ωραία*, ή και *καλύτερεύω*. Είναι επίσης δυνατόν, ένα νεύμα να αποδίδει μια γενικότερη ιδέα, που στην ελληνική εκφράζεται με πολλές λέξεις, π.χ. ένα νεύμα για τις λέξεις *πρέπει*, *επιβάλλεται*, *απαγορεύεται*, *νόμος*, *κανόνας*. Ο μελετητής συνεπώς υποχρεούται να ψάχνει την εννοιολογική οικογένεια και όχι την αντίστοιχη λέξη. Το νεύμα *κουρασμένος* για τον κωφό συμπικνώνει την εικόνα του κουρασμένου, του εξαντλημένου, του καταβεβλημένου, του ανήμπορου ανθρώπου. Ο κωφός σκέφτεται δηλαδή την άμεση σημασία της έννοιας, του περιεχομένου της και τη συμβολίζει οπτικοποιώντας την. Η αναπαράσταση αυτή συνάπτει μια άμεση σημασιολογική και οπτικά εννοιολογική σχέση με το αντικείμενο που δηλώνεται. Αυτή η αλληλεξάρτηση καθορίζει κάθε φορά τη συγκεκριμένη σημασία του νεύματος, που συχνά έχει ένα ευρύτερο περιεχόμενο δύο ή περισσότερων σημασιών, πολυσημία. Ένα νεύμα μπορεί να συμβολίζει:

- μία ενέργεια και το όργανό της, π.χ., γράφω ⇒ μολύβι, στυλό
- μία ενέργεια και το υποκείμενο της, π.χ.,

ποδόσφαιρο ⇒ ποδοσφαιριστής

- μία ενέργεια, το υποκείμενο και το αποτέλεσμά της, π.χ., σχεδιάζω, σχεδιαστής, σχέδιο
- μία ενέργεια και διαφορετικά υποκείμενα της κοινής, ευρύτερης εννοιολογικής κατηγορίας της, π.χ. δικάζω ⇒ δίκη ⇒ δικαστής ⇒ δικηγόρος.

Πραγματολογικό και πολιτιστικό περιεχόμενο

Η αλληλεξάρτηση αυτή μέσα στο διαρθρωμένο σύνολο των νευμάτων που καθορίζει τη σημασία τους επηρεάζεται κάθε φορά από τις ανάγκες του πομπού και του δέκτη κατά την επικοινωνία τους. Η επικοινωνιακή σχέση που δημιουργείται εξαρτάται άμεσα και διαμορφώνεται από τη συγκεκριμένη χρονική και τοπική διάσταση, (εξού και η εξέχουσα γραμματικοσυντακτική θέση αυτών των προσδιορισμών στη δομή της πρότασης), από τη συναισθηματική κατάσταση των συνομιλητών και τη μεταξύ τους σχέση. Τα συνεκφραζόμενα νεύματα βοηθούν και καθορίζουν τη διαδικαστική λειτουργία της κωδικοποίησης και της αποκωδικοποίησης στην επικοινωνία των κωφών.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας διαπιστώνεται ότι με την ελληνική νοηματική μπορούν να συγκροτηθούν ποικίλες και ποιοτικές φράσεις συναισθηματικού, περιγραφικού, ερωτηματικού, προστακτικού περιεχομένου, με ταυτόχρονη συμμετοχή εκφράσεων του προσώπου και του σώματος, με παραλλαγές νευμάτων και τονισμό μιας κίνησης ή ενός σχήματος του χεριού, με αλλαγή θέσεων των χεριών ή αποσιώπηση του τελικού σχηματισμού. Για παράδειγμα, είναι χαρακτηριστικό στους κωφούς ότι εάν βρι-

σκονται σε άσχημη ψυχική διάθεση ακόμη και απλά νεύματα, όπως τρώω, πίνω, κάθομαι κ.ο.κ., παράγονται με κινήσεις χρονικά σύντομες και χωρικά περιορισμένες, σε αντίθεση με καταστάσεις ψυχικής ευφορίας όπου το εύρος των κινήσεων συχνά διπλασιάζεται και επεκτείνεται χρονικά. Υπάρχουν δυνατότητες πρωτοτυπίας στη σύνθεση και ευκαιρίες αυτοσχεδιασμού στη νοηματική, γεγονός που είναι ιδιαίτερα εμφανές στις περιγραφικές διηγήσεις εμπειριών και βιωμάτων των κωφών.

Η λογοτεχνία με τα νεύματα μπορεί να γίνει πολύ πλούσια και εκφραστική, ανάλογα με τη φαντασία και τις δεξιότητες του κωφού δημιουργού, παρόλο που η νοηματική βρίσκεται ακόμη στις απαρχές, στα σπάργανα της εξελικτικής της πορείας. Η νοηματική αποτελεί το προϊόν της πνευματικής δραστηριότητας των κωφών χωρίς φωνητική μεσολάβηση, το όργανο της μεταξύ τους επικοινωνίας, καλύπτοντας από τη μια την ανάγκη μετάδοσης και ανταλλαγής πληροφοριών, και λειτουργώντας από την άλλη ως πλήρες και αυτόνομο σύστημα επικοινωνίας στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Με συνεχή και συστηματική καλλιέργεια η νοηματική μπορεί να ξεπεράσει το ιδεοπλαστικό στάδιο και να φτάσει σε σημείο λογοτεχνικής κειμενοποίησης, οδηγώντας σε ολοκληρωμένη πνευματική ανάπτυξη, όπως προοιωνίζουν οι ίδιοι οι κωφοί και επισημαίνει η Montgometry (1979) μέσα από ένα εξαιρετικά συχνό, παγκοσμίως διαδεδομένο και χρησιμοποιούμενο νεύμα: «οι αντίχειρες επάνω σε κυκλικό σχηματισμό, δηλαδή το νεύμα 'OK', αναπαριστά και δηλώνει το πνεύμα της επιθυμίας για ζωή, σε αντίθεση με της αδράνειας, της παραίτησης από τη ζωή, (δηλώνει) το κουράγιο, την ελπίδα, την αγωνιστικότητα, αισθάνεσαι καλά (OK), τότε είσαι ο καλύτερος».

Βιβλιογραφία

- Battison, R. (1978). *Lexical borrowing in American Sign Language*. Silver Springs, MD: Linstock Press.
- Caplan, D. (1987). *Neurolinguistics and linguistic aphasiology. An introduction*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Chomsky, N. (1991). *Συντακτικές Δομές* (Φ. Καβουκόπουλος, Μετάφ.). Αθήνα: Νεφέλη.
- Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error. Emotion, reason, and the human brain*. New York: Elsevier.
- Damasio, A. R., & Damasio H. (1989). *Lesion analysis in neuropsychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Damasio, A. R., & Damasio H. (1992, September). A large set of neural structures serves to represent concepts; a smaller set forms words and sentences. Between the two lies a crucial layer of mediation. In *Brain and Language. Scientific American*, pp. 89-95.
- Dimmock, A. (1986). Introspections on the deaf mind. In J. Montgomery (Ed.) *Beyond Hobson's choice: The appraisal of methods of teaching language to deaf children* (pp. 1-7). Edinburgh, U.K.: Scottish Workshop Publications.
- Friedman, L. A. (1977). *On the other hand*. New York: Academic.
- Gardner, R. A., & Gardner B. T. (1969). Teaching sign language to a chimpanzee. *Science*, 165, 664-672.
- Gardner, R. A., & Gardner, B. T. (1975). Evidence for sentence constituents in the early utterances of child chimpanzee. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104, 244-267.
- Gardner, R. A., van Cantfort, T. E., & Gardner B. T. (1992). Categorical replies to categorical questions by cross-fostered chimpanzees. *American Journal of Psychology*, 105, 27-57.
- Halliday, M. A. K. (1973a). *Explorations in the functions of language*. New York: Arnold.
- Halliday, M. A. K. (1973b). *Learning how to mean*. New York: Arnold.
- Ηλιάδης, Θ. (1996). *Ωτορινολαρυγγολογία. Σημειολογία - Διάγνωση - Θεραπεία*. Θεσσαλονίκη: Ιατρικές Εκδόσεις Σιώκης.
- Holland, A. (1980). *Communication abilities in daily life*. Baltimore: University Park Press.
- Jones, K. (1986). The social-psychological needs of deaf people. In J. Montgomery (Ed.), *Beyond Hobson's choice: The appraisal of*

- methods of teaching language to deaf children* (pp. 8-12). Edinburgh, U.K.: Scottish Workshop Publications.
- Καφετζόπουλος, Ε. (1995). *Εγκέφαλος, συνείδηση και συμπεριφορά*. Αθήνα: Εξάντας / Τρίαψις Λόγος.
- Kyle J. G., & Woll, B. (1995). *Sign language. The study of deaf people and their language*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Lennenberg, E. H. (1967). *The biological foundations of language*. New York: Wiley.
- Meyers, G., & Meyers, M. T. (1980). *The dynamics of human communication*. London: McGraw-Hill.
- Miller, G. (1995). *Γλώσσα και ομιλία*. (Ι. Ετμεκτζόγλου, Ι. Διακίδου, & Ε. Παπαδημητρίου, Μετάφ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Montgomery, J. (1979). Genesis and revelations: An unauthorised version of language acquisition, attainment and mental health. In J. Montgomery (Ed.), *Of sound and mind*. *Papers of deafness, personality and mental health* (pp. 52-73). Edinburgh, U.K.: Scottish Workshop Publications.
- Moore, D. F. (1982). *Educating the deaf: Psychology, principles, and practices*. Boston: Houghton Mifflin.
- Poizner, H., Klima, E., & Bellugi, U. (1990). *Was die Haende ueber das Gehirn verraten*. Hamburg: Signum-Verlag.
- Premack, D. (1971). Language in chimpanzee? *Science*, 172, 808-822.
- Sapir, E. (1951). *Selected writings of Edward Sapir in language, culture, and personality* (D. G. Mandelbaum, Ed.). Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.
- Stokoe, W. C. (1960). *Sign language structure: An outline of the visual communication system of the American deaf*. Studies in Linguistics Occasional Paper 8. University of Buffalo.
- Τριανταφυλλίδης, Γ. Αρχιμ. (1987). Σύστημα ελληνικών νευμάτων. Θεσσαλονίκη: Σωματείο «Οι φίλοι των κωφάλαλων Θεσσαλονίκης».

Sign language: Pathological or autonomous language?

GLYKERIA PITA

Aristotle University of Thessaloniki, Greece

ABSTRACT

The discovery of the importance of the greek sign language in the deaf community is very recent indeed. The principal aim of the study was to inform about the rich language that the greek deaf have developed for themselves - a language of movement and space, of the hands and the eyes, of abstract communication as well as iconic story telling, and therefore investigate whether it constitutes a pathological or an autonomous method of communication. In the frame of the above a detailed analysis of the structure and the grammar of the greek sign language is presented. The way the signs come into existence and obtain their meanings is also described, as well as how much the greek sign language compares and contrasts with the spoken and written greek language of the deaf. Since the greek sign language has not been until recently the subject of linguistic analysis, a great many features of the language are being discovered in the present study and noted. It is found that morphology and syntax together make up its grammar, and in this description we can see the role of the iconic, i.e., non-verbal, elements in the communication of the deaf in detail. The properties of the greek sign language allow a meaningful cooperation with deaf people in education and communication, and recognition of this provides us all with hope for the future.

Key words: Communicative function, greek sign language, linguistic analysis.

Address: Glykeria Pita, Aristotle University of Thessaloniki, Department of Psychology, 54006 Thessaloniki, Greece. Tel.: *30-31-997369, Fax: *30-31-997384, E-mail: rpita@psy.auth.gr